

ВИКЛИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ЕДУКАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ «ТУРБУЛЕНТНОСТІ»: РЯТІВНА СИЛА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Гнатів З. Я.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна
orcid.org/0000-0002-8321-2767
gnativz@ukr.net*

Ключові слова: *національна свідомість, мистецька освіта, естетичне виховання, цінності, національна культура, емоційний інтелект, війна.*

У статті порушено проблему аналізу викликів, які постали перед сучасною Україною, – загрозу знищення українців, української державності, отже, усього національного – історії, культури, освіти, мистецтва тощо. Зосереджується увага на тому, що сучасні світові події, зокрема і пандемія COVID-19, загарбницька війна Росії проти України, диктують нові модуляції реальності.

Зазначено, що й освітній процес зіткнувся з новими проблемами, вирішення яких є безпосереднім завданням усієї педагогічної спільноти. Боротьба за перемогу в тилу всією освітянською громадою повинна здійснюватися через кричущу підтримку національної єдності й ідентичності на рівні свідомості кожного українця всіма можливими засобами.

Підкреслено, що процес відродження української нації вимагає перебудови суспільного мислення, необхідності широких практик для реалізації найважливішого – формування національної свідомості.

Увага акцентується на вагомості естетичного виховання/розвитку як одному з компонентів, компетентностей особистості, свідомих громадян своєї держави, носіїв своєї культури. Реалізацію цієї освітньої мети ми вбачаємо через втілення нової парадигми, де мають місце суб'єктно-суб'єктні відносини, принципи виховного навчання, утілення патерну людини культури із прагненням до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення на основі християнських цінностей – Істини, Добра, Краси.

Доведено, що першочерговим завданням мистецької едукативної освіти, зокрема музичної педагогіки, є реалізація концепції музичного виховання дітей і молоді на основі української культури, народної творчості, фольклору через заохочення, зацікавлення високим музичним мистецтвом, класичною музикою, через розкриття філософських смислів мистецтва, його впливу на формування емпатії, естетичного смаку тощо. Розглянуто роль емоційної складової частини в навчанні, значення емоційного інтелекту як однієї з умов формування успішності та продуктивності особистості.

CHALLENGES OF ART EDUCATION IN THE MODERN CONDITIONS OF “TURBULENCE”: THE SAVING POWER OF NATIONAL CONSCIOUSNESS

Hnativ Z. Ya.

*Ph. D. (Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Technique of Musical Education
and Conducting
Drohodych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8321-2767
gnativz@ukr.net*

Key words: *national consciousness, art education, aesthetic education, values, national culture, emotional intelligence, war.*

The article raises the problem of analyzing the challenges facing modern Ukraine – the threat of destruction of Ukrainians, Ukrainian statehood, and therefore everything national – history, culture, education, art, etc. Attention is focused on the fact that modern world events, in particular the COVID-19 pandemic, Russia’s terrible war of aggression against Ukraine dictate new conditions of reality.

It was noted that the educational process also faced new problems, the solution of which is the immediate task of the entire pedagogical community. The struggle for victory in the rear by the entire educational community should be carried out through the blatant support of national unity and identity at the level of consciousness of every Ukrainian by all possible means.

It is emphasized that the process of reviving the Ukrainian nation requires restructuring of public thinking, the need for broad practices to implement the most important thing – the formation of national consciousness.

Attention is focused on the importance of aesthetic education/development as one of the components, competencies of the individual, conscious citizens of their country, bearers of their culture. We see the realization of this educational goal through the implementation of a new paradigm, where subject-subject relations, principles of educational training take place, the embodiment of the pattern of a cultured person with a desire for self-knowledge, self-development, self-improvement based on Christian values – Truth, Goodness, Beauty.

It has been proven that the primary task of artistic education, in particular musical pedagogy, is the implementation of the concept of musical education of children and youth based on Ukrainian culture, folk art, folklore through encouragement, interest in high musical art, classical music, through the disclosure of the philosophical meanings of art, its influence on the formation of empathy, aesthetic taste, etc. The role of the emotional component in education, the importance of emotional intelligence as one of the conditions for the formation of success and productivity of the individual is considered.

Постановка проблеми. Культурність і цивілізованість є показником розвитку людства, країни, нації. Мистецьке середовище людини невід’ємне від культури народу, до якого вона належить або серед якого живе. Музичне виховання є складовою частиною естетичного виховання та виконує важливу роль у формуванні гармонійно розвинутої особистості, яка є складником суспільства освічених людей, примножує добро у плинності цього світу, індивідуально чи спільно творить

красу в усьому, чим наповнена її життєдіяльність. Мистецтво – це діалог із людьми, що «працює» на людей, на їхні серця, на їхнє мислення та здатне впливати на формування їхнього світогляду.

Нині перед нашою державою і цілим світом постали нові глобальні виклики та загрози, серед яких і всесвітня пандемія COVID-19, і тепер уже повномасштабна військова агресія Росії проти України. У цих умовах в освітньому середовищі постає потреба пошуку оптимальних шляхів побу-

дови едукативного процесу, формування молодого покоління відповідно до сучасних викликів на засадах національного відродження та подолання найбільшої кризи людства, моральної кризи епохи – кризи духовності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, загрози, виклики, перспективи розвитку української освіти перебувають у полі зору всієї педагогічної спільноти України. Провідними фахівцями висвітлюються наукові погляди, пропонуються нові підходи до процесу реформування освіти, організації успішного змісту едукативної, педагогічні проблеми формування особистості в сучасних умовах, шляхи реалізації поставленої освітньої мети, філософські погляди на мистецтво виховання, духовні засади виховного процесу тощо. Серед відомих науковців – В. Скотний, Н. Скотна, О. Вишневський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Андрущенко, Н. Ничкало, М. Савчин та інші.

Питанням мистецької освіти, музичної педагогіки, музичному вихованню як національній проблемі присвячені дослідження відомих учених: Л. Кияновської, Л. Корній, Л. Масол, О. Ростовського, Н. Миропольської, С. Михайличенка, О. Олексюк, Г. Падалки, В. Черкасова й інших.

Проблеми дистанційного навчання гостро звучать на різноманітних науково-практичних конференціях і семінарах. Сучасні науковці знаходять різноманітні підходи до вирішення даного питання. Наприклад, про впровадження форм і методів дистанційної освіти, специфіку розроблення дистанційних курсів із музично-історичних дисциплін говорить Л. Гаврилова; перспективи впровадження дистанційних курсів із музикознавства окреслює О. Афоніна. Теорію і практику формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті висвітлює у своїй докторській дисертації Л. Ракітянська.

Мета статті – проаналізувати виклики сьогодення, що стоять перед українським суспільством, процесом мистецької едукативної, окреслити бачення способів подолання кризових явищ на шляху освіченого, культурного майбутнього України.

Виклад основного матеріалу. Війна в центрі Європи у XXI столітті – це масштабна війна проти західного світу, це загроза вільним демократіям, це геноцид української нації, це протистояння двох несумісних цивілізацій, двох протилежних світів, це війна свободи та тиранії, добра та зла, світла та темряви.

Світовий антагоніст, зомбований народ, що перебуває в цивілізаційно-культурному глухому куті, не розуміє, що знищення України не дасть їм нічого. Рано чи пізно імперський проект завершить своє існування. Безглузда війна розвертає це суспільство назад на декілька століть. Армія

мародерів, які виконують злочинні накази, намагається знищити все українське, національне та повернути радянське минуле. Абсурдність плану очевидна. І в нас є два виходи – або померти, або боротися – воювати і перемагати! І ми боремось. Мужньо і героїчно, голосно і тихо, піднімаючи голови і показуючи зуби. Озвірілі загарбники отримують нечувану відсіч народу, у ментальності якого закладено ДНК свободи, волі, прагнення суверенітету, збереження державності, у генах якого тече українська кров, у серці якого звучить українська пісня.

Та чи могли ми змінити хід історії, унеможливити цю жорстоку війну, жити в нашій Богом дарованій, багатій, вільній країні, мати достойну владу тощо – питання риторичне. Беззаперечно, за помилки рано чи пізно потрібно платити. На жаль, платять найкращі. За найгірших. Така вже воля неба. Байдужість, корупція, зрада, ворог, темрява приходять туди, де є брак духовного, морального, національного, де немає розуміння, що мова – це кордон не лише між державами, але і кордон, який пролягає всередині нашої душі, нашого серця, наших почуттів і відчуттів. Відомий український письменник, літературознавець О. Бойченко зазначає: «Якщо тобі байдуже, що владу бере Гітлер, то не питай, за що тебе розстріляли» [5].

Попри глобальні проблеми збереження життя та нації, українська освіта та культура невід’ємно стикаються з великими викликами. Гостро звучать проблеми інтеграційного характеру, нових можливостей, пов’язаних із дистанційним навчанням, можливостей навчального процесу у воєнних умовах, фізіологічної та психологічної сторін усіх учасників навчального процесу, якості освітньої підготовки тощо.

Обговорення проблем дистанційного навчання на різноманітних наукових заходах набирає своєї масштабності. Особливо гостро це торкається мистецьких дисциплін, адже викладати у форматі онлайн дисципліни художньо-естетичного циклу (мистецтво, музичне мистецтво) у загальноосвітній школі, музичні предмети у школах мистецтв, мистецького блоку дисциплін (хоровий клас, диригування, вокал, інструментальний клас тощо) у вищій школі надзвичайно складно. Проте натепер педагоги шукають на різноманітних інтернет-ресурсах цікаві матеріали, курси підвищення кваліфікації, методичні рекомендації, лайфхаки щодо нових підходів до викладання в умовах online відповідно до сучасних вимог. Звичайно, живу комунікацію замінити важко будь-якими сучасними заходами, але підлаштовуватися під виклики сьогодення необхідно. Головне – віддано любити свою працю, шукати шляхи її вдосконалення, набувати тих знань, умінь і навичок,

які є важливими та необхідними для продуктивної життєдіяльності. Не є новиною і той факт, що в освітній системі, починаючи від загальноосвітніх шкіл і до вищої освіти, часто має місце застарілість чи неактуальність навчальних матеріалів, нецікавість і розрив між теорією і практикою професійної підготовки. Чи часто випускники можуть назвати особу вчителя (у школі або ЗВО), яка суттєво вплинула на формування їхньої особистості й індивідуальності? Переорієнтація на формування креативного, творчого, конкурентоспроможного потенціалу, потреба в суб'єктно-суб'єктній комунікації є очевидними й актуальними.

У контексті означеної проблематики варто пригадати, що ще до початку війни ми були свідками багатьох проблем, пов'язаних із національною мовою, культурою, музикою. Оскільки ні для кого не секрет той факт, що в нашому суспільстві спостерігається дещо зневажливе ставлення до класичного музичного мистецтва, отже, і до вчителів музичного мистецтва, зневажливе ставлення до української мови як до якоїсь сільської чи меншовартісної. На теле- та радіоканалах можна було чути геть не музику і не мистецтво, а те, що називали народною піснею, і близько не мало стосунку до краси справжнього фольклору. Молоде покоління потрібно орієнтувати на чітке розуміння того, що мистецтво починається там, де починається його духовний вплив, де воно апелює не тільки до фізичного, але і до інтелекту, до емоцій, до струн душі.

Сучасна молодь втратила цінність міжособистісного живого спілкування через віртуальний світ, який вкоренився та заповнив наше життя, тим самим позбавив багатьох навичок. За всю історію людства діти не проводили стільки часу за моніторами чи гаджетами. Інформаційна залежність стає масовою, змінює поведінку людей, спричиняє різні захворювання, втрачається можливість емоційного спілкування, формування емоційного інтелекту тощо. Відомі дані, що кожна восьма пара знайомиться через інтернет, а через зраду в Мережі розлучається кожна третя. Отже, люди звикають до віртуального життя і стає все важче спілкуватися в живому товаристві. «Чи можуть діти, які зараз «на ти» з технологічними новинками, подорослішавши, почуватися так само впевнено в компанії інших людей, як почувалися зі своїми комп'ютерами?» [3, с. 19], – ставить питання відомий американський психолог, доктор філософії Данієл Гоулман у своєму світовому бестселері «Емоційний інтелект» – книзі, яка змінює уявлення про те, що означає бути розумним, і науково підтверджує той факт, що «допомагаючи дітям підняти рівень їхньої самосвідомості, підкріплюючи їхню впевненість у собі, навчаючи їх керувати своїми емоціями й імпульсивними діями,

на навчаючи їх емпатії, отримуємо поліпшення не тільки поведінки, а й рівня навчальної успішності» [3, с. 10], отже – поліпшення рівня життєвої успішності.

Звичайно, музика апелює до емоцій якнайтісніше. Тому могутній вплив музики в мистецтві виховання використовували наші предки ще з давніх часів. Ставлення до музичного виховання протягом історичного часу набувало різноманітного забарвлення – від високого поцінування, престижності до занепаду та недооцінювання.

Стан сучасної мистецької культури, зокрема й музичної освіченості, вимагає неабияких зусиль педагогів усіх рівнів освіти. Саме ми з вами нині покликані змінити ставлення до мистецтва, а з ним і бачення світу цілих поколінь. Цікаво, що в Європі, зокрема в Австрії, ми можемо спостерігати наповненість глядачами театрів не тільки у вихідні дні, але й у будні. До того ж не тільки у великих містах, але й у менших провінційних містечка, незважаючи на не зовсім низьку вартість квитків. Звичайно, це є свідченням культури, що поцінує високе мистецтво, а тим самим формує мислення, інтелектуальні уявлення, глибокі почуття, емоційний відгук тощо.

Беззаперечно, високе мистецтво має великий духовний вплив. Кожен свідомий європейець наповнений почуттям гордості за свою національну культуру. Філософським проблеми мистецтва, етичним функція музики, її зв'язку з іншими видами діяльності, загальнокультурному рівню виховання молоді відводиться в європейських країнах вагома роль. Любов Кияновська наводить чудовий приклад цього, коли «в одному з українських університетів французькі педагоги відбирали кандидатури студентів для немистецького!! стажування у Франції. Перевіряючи загальний рівень знань французької культури і мистецтва, запитали найбільш імовірного претендента на закордонну стипендію: хто такий К. Дебюссі? Студент, розгубившись, пробурмотів, що то, мабуть, один із колишніх прем'єр-міністрів країни. Кандидатуру студента відкинули через слабке знання і неповагу до мистецтва та культури Франції. Бо заберіть сто видатних імен у Франції, то що залишиться від цієї Франції? Кожна нація, яка себе шанує, намагається якомога повніше представити свою культуру, на її надбаннях виховати покоління. А тепер запитаймо себе, чи переймається наша освіта загальнокультурним рівнем своїх вихованців? Чи знають наші вихованці ті «сто імен», що становлять гордість своєї культури? Чи знають люди з вищою освітою, хто такий Бортнянський і що, окрім національного гімну «Ще не вмерла Україна», написав М. Вербицький? Належна увага до предмета «музика» (тепер уже «мистецтво» – З. Г.) у школі, добре

продумана методика (стратегія і тактика) викладання допомогли б розв'язати значно більший клубок проблем – насамперед проблем етичного і світоглядного плану» [4, с. 260].

Отже, першочерговим завданням музичної педагогіки є реалізація концепції музичного виховання дітей та молоді на основі української культури, мови, народної творчості, фольклору через заохочення, зацікавлення класичною музикою, звернення до народної музичної творчості крізь призму її життєвих зв'язків із духовним, матеріальним і практичним світом людини; у розкритті естетичного змісту музики, пісні, танцю. Програми з мистецтва повинні передбачати імпровізаційне ставлення до музики та виключати всю радянщину. Ми не будемо зараз аналізувати добрі чи погані сторони тодішньої радянської системи освіти, але зауважимо, що ця система була зовсім іншою, ніж у європейських державах. Зокрема, принцип унітарності (усе однакове – одяг, книжки тощо), «задержаності» освіти (закритість від будь-яких ініціатив збоку), перезавантаження інформацією (де більше потрібно було вчитися, а менше думати), авторитарність (єдиноправильність згори – як на рівні керівництва, так і на рівні навчального процесу), специфічна система цінностей (матеріалістично-атеїстичний світогляд тощо) формували особистість, якій потрібно було не розвивати мислення, а чітко та беззаперечно виконувати поставлені завдання. Формувалося ціле покоління, якому було важко аналізувати, шукати та знаходити рішення, творчо підходити до будь-якої справи, розвивати свій потенціал, ставати конкурентоспроможними, нести відповідальність за свою діяльність тощо. Можна сказати, що діти знали більше, але питання в іншому – чи могли вони більше?.. Усі ці особливості успадкованої Україною системи освіти детально описує О. Вишневський у своїх наукових працях, зокрема в посібнику «Теоретичні основи сучасної педагогіки», зауважує, що «сьогодні мусимо ще раз собі все нагадати, бо, забувши минуле, ризикуємо механічно відтворити його і в майбутньому, а отже, віддалити виконання наших завдань <...> – самозвільнення людини від азійського світогляду і відкриття себе культурі європейській – не для того, щоб розчинитись у ній, а для того, щоб творити свою культуру тим шляхом, яким ішла Європа» [1, с. 58–59].

Успішність музичної освіти учнівської молоді вимірюється не тільки кількістю призових місць на конкурсах чи фестивалях, а й бажанням дитини і після закінчення шкіл мистецтв далі займатись музикою, слухати класику, відвідувати оперний театр, музикувати тощо.

Не можна не згадати і виховний вплив фольклору, тієї необхідної ланки, без якої людина поз-

бавлена кореня народної мудрості, естетичного смаку і морально-етичних якостей. У кожного народу існує повір'я, що той, хто забув звичаї свого народу, обов'язково буде покараний Богом. Олекса Воропай у своєму етнографічному нарисі «Звичаї українського народу» писав так: «Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому. Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших національних справах» [2, с. 3].

Видатні українські композитори розуміли велику роль народної музики у вихованні дітей, збирали, записували, обробляли зразки народних музичних творів, створили цілу низку збірників, які ми використовуємо у шкільній практиці, а саме: «Збірник народних пісень» М. Лисенка; «Пісенник» І. Воробкевича; «Шкільний співаник» К. Стеценка; «Співаник» М. Гайворонського; «Шкільний співаник» Ф. Колесси; «Весняночки» В. Верховинця, багато інших фольклорних збірників, які відіграють величезну роль у музично-естетичному вихованні молодого покоління.

Під час організації постійної й активної участі учнів у реалізації народних традицій, звичаїв і обрядів необхідно брати до уваги методи роботи, способи виконання певної обрядовості й інших дій, які поширені в даному регіоні України. Справжніми підручниками з методики народознавчої роботи стали книги відомого народознавця В. Скуратівського «Берегиня» і «Посвіт», а також інші.

Народознавчі підходи в роботі з учнями звільняють процес виховання від примусовості, абстрактності, від заорганізованості та заформалізованості. У дію вступають такі емоційно-естетичні чинники, які забезпечують відсутність психологічного тиску на дітей у навчально-виховному процесі. Вони часто не відчують, що їх виховують старші (батьки, педагоги й інші), оскільки виховання відбувається здебільшого в контексті повсякденного життя, у формах і способах, притаманних народному буттю і максимально наближених до потреб та інтересів учнів.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Світовий порядок і щасливе майбутнє людства будуються на вічних духовних цінностях – Істини, Добра, Краси. Українська нація нині, потерпаючи від рук жорстокого агресора, веде відчайдушну боротьбу за правду, справедливість, можливість жити в цивілізованій європейській державі, на своїй землі, зі своїми звичаями, традиціями, мовою, вірою, піснею.

Необхідною умовою в реалізації сучасного освітнього процесу є зміна парадигми навчання,

самозвільнення людини від азійського світогляду та від успадкованої Україною радянської системи освіти, розуміння недоліків і загроз тих моделей для унеможливлення повторення помилок минулого та відкриття себе європейській культурі.

Соціальне замовлення нової генерації свідчить про затребуваність людини із творчим, креативним мисленням, здатної до аналізу та синтезу, до гнучкості та саморозвитку, людини, яка знає та поважає культуру свого народу, гідно презентує її на батьківщині та за її межами. Відповідно до цього музичне виховання трактується як складова частина естетичного виховання, що сприяє формуванню людини культури ХХІ століття. Мистецтво зі своїм потужним виховним ідеалом навіть у

найважчі часи тримає дух нації, те, що неможливо вбити, спопелити, знищити.

Основною метою музичного виховання на сучасному етапі повинна стати допомога учнівській молоді любити музику – якісну, добру, серйозну, формувати творчий підхід, креативність, емоційний інтелект. Музична педагогіка повинна орієнтуватись на те, щоб формувати особистість сучасного історичного процесу, яка пов'язана із процесами перебудови всіх сфер життя, зорієнтована на творче осмислення соціальної дійсності. Ми повинні впевнено обстоювати тверду позицію, що без духовного відродження, високої культури, національної свідомості країна незалежною бути не може.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної педагогіки. Дрогобич : Коло, 2006. 604 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ : Оберіг, 1993. 585 с.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
4. Кияновська Л. Музичне виховання як національна проблема. *Музична україністика: сучасний вимір* : збірник наукових статей / ред.-упор. М. Ржевська. Київ ; Івано-Франківськ, 2008. Вип. 2. С. 257–266.
5. Славінська І. Олександр Бойченко: якщо тобі байдуже, що владу бере Гітлер, то не питай, за що тебе розстріляли. URL: https://ukrrudprom.ua/digest/Oleksandr_Boychenko_YAkshcho_tob_bayduge_shcho_vladu_bere_Gtler_.html

REFERENCES

1. Vyshnevskiy O. (2006). Teoretychni osnovy suchasnoi pedahohiky/ [Theoretical foundations of modern pedagogy] Drohobych : Kolo, 2006. 604 p.
2. Voropai O. (1993). Zvychai nashoho narodu [Customs of our people] Kyiv : Oberih. 1993. 585 p.
3. Goleman D. (2018). Emotsiinyi intelekt [Emotional intelligence] pereklad z anhliiskoi S.-L. Humetskoi. Kh. : Vivat, 2018. 512 p.
4. Kyianovska L. (2008). Muzychne vykhovannia yak natsionalna problema [Musical education as a national problem] *Muzychna ukrainistyka: suchasnyi vymir : Zbirnyk naukovykh statei* / Red.-upor. M. Rzhevsk. Kyiv – Ivano-Frankivsk, 2008. Vyp. 2. Pp. 257–266.
5. Slavinska I. (2015). Oleksandr Boichenko: yakshcho tobi baiduzhe, shcho vladu bere Hitler, to ne pytai, za shcho tebe rozstrilialy [Oleksandr Boychenko: if you don't care that Hitler is taking power, then don't ask why you were shot]. URL: https://ukrrudprom.ua/digest/Oleksandr_Boychenko_YAkshcho_tob_bayduge_shcho_vladu_bere_Gtler_.html (data zvernennia: 13.08.2022).